

Ak sa im to podarí, vytvárajú progresívne moderné umenie. Teda nedialektický je tak aristokratický postoj, podľa ktorého tvoriví umelci vraj celkom spontánne a suverénne diktujú nové cesty umenia, ako aj náhľad, že iba vkus v danej etape prevládajúci by mal byť pre tvorivých umelcov záväzný a inšpirujúci.

DISKUSIA O AKTUÁLNYCH OTÁZKACH METÓD A FORIEM VÝCHOVY K VEDECKÉMU ATEIZMU

*

K NĚKTERÝM PROBLÉMŮM ATEISTICKÉ VÝCHOVY

JULIUS TOMIN

Ateistická výchova, ať sebelepe prováděná, nemůže být nikdy rozhodujícím činitelem v procesu masového vymanění se z pout náboženských představ. Jsou to vždy velké změny v celé struktuře společnosti, které vedou k světonázorovému kvašení, k odpovídajícím změnám v lidském vědomí, je to především dosažení aspoň relativního osvobození se na základě ekonomicko-sociálních, které vyvolává potřebu osvobodit i lidské myšlení a cítění z pout náboženství. V této skutečnosti se skrývá příčina relativní neúčinnosti ateistických myšlenek v dějinách starověku, ať už jde o Řecko, Řím či Indii nebo Čínu, příčina rozmachu volnomyšlenkářství s nástupem kapitalismu, avšak i klíč k pochopení skutečnosti, že v podmínkách kapitalistické společnosti nemůže dojít k úplnému zániku náboženství, klíč k pochopení zcela nových perspektiv, které se vědecké ateistické propagandě otevírají v podmínkách přechodu ke komunismu.

Domnívám se, že dnes je určitou oporou náboženskosti věřících v naší společnosti mj. i skutečnost, že nedocházejí většinou žádného pochopení v ateistickém prostředí, které je obklopuje. Většina z nás, kteří jsme si své světonázorové problémy probojovávali již v podmínkách budování socialismu, se dostala k ateismu bez jakýchkoliv vnitřních zápasů. Náš ateismus se v mnohých případech utvářel na základě vyvracení tak zhruba nesmyslných náboženských „pravd“, jako že bůh stvořil svět za 6 dní, že stvořil Adama z hlíny a Evu z jeho žebra, že Jonáše spolkla velryba apod. Na základě takto lacině získaného ateismu se mohlo dojít k názoru, že náboženství je holý nesmysl, snůška pověr dobrých tak nejvýš pro staré babičky. Jaký je potom náš poměr k věřícímu člověku? Víme, že naše zákony zakazují urážení náboženských citů věřících a proto se k nim chováme co nejkorektněji, v hloubi duše se však často nemůžeme ubránit posměchu a otázce, zda vůbec může mít člověk, který ještě dnes věří, všech pět pohromadě. Bledě to ovšem dopadne, dojde-li mezi podobným ateistou a inteligentnějším věřícím k vážnější debatě. Takový věřící přízná pravdu nejen Koperníkovi a Galileo Galileimu, ale i Darwinovi. Často jsou tu naráz zlomena veškerá kopí, která nám dal učitel do ruky ještě ve školních lavicích. Vždyť jsou věřící, kteří dokáží mít upřímnou radost z pronikání sovětských kosmonautů do vesmíru, kteří dokáží upřímně sympatizovat s naší socialistickou přítomností a jsou ochotni tvrdit, že komunistické hnutí je podivu-

hodným nástrojem v rukou božích, jímž bůh na jedné straně odděluje „koukol od pšenice“, nepravé věřící od ryzích věřících, na druhé straně prostřednictvím komunistů uskutečňuje své božské záměry ozdravení společnosti po stránce sociální. Vůči takovému věřícímu nemůže dost dobře argumentovat ateista, který považuje veškeré náboženství za pouhou snůšku bohupustých nesmyslů. Většinou se takoví debatěři rozejdou s vědomím, že se naprosto vzájemně nechápu. V krajních, jistě velmi vzácných případech se však může stát, že se během takové debaty dokonce podaří věřícímu nahladat ateismus svého oponenta. I v naší společnosti totiž působí někteří činitelé, kteří mohou v nejednom jednotlivci vytvořit vhodnou půdu, do níž mohou náboženské představy zapustit své kořeny. Hluboká nespokojenost s vlastním životem, způsobená např. rozvrátem v rodině, nesprávné vztahy v pracovním kolektivu, zaviněné třeba nesoudružským poměrem vedoucího pracoviště k ostatním, vleklá choroba, strach ze smrti, to všechno jsou momenty, které dávají možnost vyklíčit náboženským představám, které tu obratný věřící může zasít. Někdy tu totiž dochází k pozoruhodnému myšlenkovému procesu. Některý ateista totiž vidí, že dnešní, relativně značně vyspělé náboženské představy — pružně přizpůsobené naší socialistické přítomnosti — zůstávají nedotčené důkazy, o nichž se domníval, že veškeré náboženství hravě vyvrátí. Selže-li mu jeden důkaz, druhý, třetí, nebude snah schopen uznat, že příčina tkví v nízké úrovni, v nedialektičnosti jeho vlastního ateismu, nevyvodí z toho závěr, že musí svůj ateistický světonázor prohloubit, postavit na pevné marxistické základy, právě naopak, dojde k názoru, že selhal-li mu veškerý arsenál jeho důkazů, není tedy možné náboženství vyvrátit a pak podivuhodným vzratem myšlení nabude přesvědčení, že tudíž jedině pravým světonázorem je náboženství.

Chceme-li být úspěšní v boji s přežívajícím náboženstvím, s tímto stínem dávné minulosti, s minulostí transplantovanou do naší současnosti a parazitující na každém záchvěvu slabosti a disharmonie, pak si musíme uvědomit hluboké změny, které prodělalo náboženské smýšlení všech inteligentnějších věřících v naší společnosti, musíme se naučit hledat nové způsoby boje s takto pozměněným náboženským světonázorem.

Křesťanství existuje bezmála již 2000 let. Za tu dobu bylo nuceno asimilovat nejružnější a nejprotichůdnější vlivy. Hned při svém zrodu se muselo vyrovnat, chtělo-li zvítězit, s vysokou úrovní vzdělanosti otrokářského Říma a s postupem času s pohanskými zvyklostmi barbarských národů, k nimž pronikalo. Muselo se však také vyrovnávat s klíčením vždy nových a nových názorů ve vlastním táboře jinak ortodoxně věřících. Muselo se vyrovnat se životem papežů, plným slasti a rozkoše, i se sv. Františkem z Assisi. Muselo se časem s nesmírnou nevolí smířit i s Koperníkovou sluneční soustavou, ba dokonce i s Darwinovou vývojovou teorií. Díky tomuto historickému vývoji se v křesťanství zejména v katolicismu, snoubí naprostá konservativnost, zkosnatělost, lpění na tradici, nepřátelský postoj vůči každé nové myšlence na jedné straně, s relativní pružností, přizpůsobivostí, s jemnou citlivostí pro všechno nové, s pozoruhodnou schopností absorbovat nejprotichůdnější tendence a myšlenky. Tato skutečnost je klíčem k tvořivému přístupu vůči jakékoliv možné formě náboženského světonázoru a dává nám možnost věřícího přímo hmatatelným způsobem přesvědčit o tom, že náboženství není neměnné, že je zmystifikovaným obrazem společenské situace třídní společnosti minulosti ve vědomí lidí a jako takové je vždy silně modifikováno každou změnou společenské situace, a že je to člověk, resp. jeho chybné vidění skutečnosti, kdo je skutečným tvůrcem boha a náboženství. Mechanické stavění do protikladu výsledků přírodních věd a náboženských představ bible nemůže na dnešního věřícího, pokud je jen trochu na úrovni, zapůsobit. Přírodní vědy přece nevyvracejí a nemohou vyvracet existenci boha přímo, nýbrž dělají ho jen vždy v nových a nových oblastech zbytečným.

Každý nový objev vědy však soustřeďuje pozornost lidí vždy i na nové, nepoznané oblasti a odkrývá tím i představě boha ještě po určitou dobu opět další „životní prostory“. Ačkoliv jde rozvoj přírodních věd kupředu stále rychlejším tempem, přece je ještě situace, kdy bude strženo poslední závažné tajemství nepoznaného z oblasti jevů našeho vesmíru, v dalekém nedohlednu. Bylo by směšné čekat s definitivním osvobozením se z pout religiozity do té doby. Pokus vyvracet náboženství pouze na základě přírodních věd je proto předem odsouzen k nezdaru. Správně pochopit nesmírnou úlohu, kterou v boji proti náboženství sehrál prudký rozvoj přírodních věd, to znamená nezdůrazňovat mechanicky jednotlivé, ať sebevětší dílčí úspěchy, ale vidět vztah mezi vědou a náboženstvím v jeho dynamice, vidět, že věda dala člověku především odvahu a sílu myslet, dala mu možnost poznat své vlastní schopnosti, uvolnila jeho tvořivé, myslivé síly z pout zatuchlých dogmat. Náboženství důsledně vyvrátit vědeckou cestou, ztrhnout z něho jeho nadpozemský závoj, je možné jen tvořivou aplikací principů dialektického materialismu na veškeré společenské dění, na konkrétní situace našeho života. A to ještě dobře neumíme, příliš často ještě používáme pouhých osvícenských a volno-myšlenkářských forem boje s náboženstvím, jakkoliv oblečených do hávu soudobých argumentů.

Pochopit náboženství v celé šíři, dané jeho zrodem a trváním v neustále se měnící a mnohobídné společenské situaci, v měnících se sociálně-ekonomických podmínkách, to znamená uchopit pravdu o náboženství v jejím dialektickém charakteru, to znamená také pochopit věřícího lépe, než se může pochopit on sám. Zatím co se dnes většina velkých náboženských systémů, přežívajících do přítomnosti, vyznačuje dosti značnou světonázorovou šíří, jednotlivý věřící, ať sebelépe obeznámený s věroukou vlastního náboženství, je nutně značně omezený i vůči své vlastní náboženské soustavě. Věřící nemůže vidět historické kořeny šíře, dané jeho náboženství mnohé z náboženských „pravd“, které se mu předkládají, jsou pro něj buď pouhými nezažitými slovy, jejichž dosah si prostě neuvědomuje, nebo mnohé z nich pomíjí a nepřijímá, aniž proti nim vědomě revoltuje — tak je to pohodlnější. Tu pak můžeme v boji proti náboženství využít jak hluboké vnitřní protikladnosti, která je rubem věroučně šíře toho kterého náboženství, tak i protikladnosti mezi relativní šíří náboženství a nutnou omezeností jeho vyznavačů. V debatě s konkrétním věřícím pak můžeme bystře odhalovat jeho slabiny, vyplývající z těchto protikladů. Jakmile jde o náboženství konkrétního jedince, vždy vidíme, že je jím silně modifikováno. Tak např. katolicismus věřícího A je nutně jiný než katolicismus věřícího B nebo C, ať by si byli vzájemně světonázorově sebeblíže a ať si většinou rozdíl v oblasti své víry vůbec neuvědomují. Tím je pak ovšem působivější, podaří-li se nám v debatě s několika věřícími právě tuto protikladnost odhalit. I u téhož jedince jsou skryty hluboké rozpory v jeho náboženském pojetí skutečnosti. Jeden z takových rozporů tkví např. v tom, že náboženství v sobě obsahuje stránku jak rozumovou, tak citovou, což bývá sice pramenem i jisté síly náboženství, jeho schopnosti absorbovat věřícího celého, činí jej však i velmi zranitelným. Vezměme si dogma katolicismu o možnosti dokázat jsoucnost boží přísně rozumovou cestou. Protože to ve skutečnosti možné není, nutně se nám vždy v debatě s věřícím stane, že vzhledem k nemožnosti další rozumové argumentace najednou dojde k jeho myšlení k pozoruhodné výhybce, zastaví se před „velikostí a vznešeností božího tajemství“, před „vznešeným aktem víry“, která teprve dělá z hříšného, pochybujícího člověka člověka bohumilého. V tomto stadiu již na věřícího prostá rozumová argumentace nestačí. Tu musíme věřícímu sami odhalit hluboký rozpor, ve kterém se jeho myšlení nalézá, musíme mu pomoci, aby lépe a hlouběji pochopil sebe samého, musíme udeřit na struny hlubokých lidských citů, které se často skrývají pod hávem náboženských představ a

prožitků, musíme věřícímu ukázat, že naše společnost dává možnost nejširšího uplatnění, nejširšího rozletu všemu tomu, čím tu on plýtvá pro svět neskutečna, svět chimér a přeludů, svět pouhých stínů.

Nestačí, když si toho kterého věřícího vážíme jako člověka, když se však přitom díváme s despektem na jeho náboženské přesvědčení. Tu si totiž z jeho strany vysloužíme totéž. Bude si nás vážit, zasloužíme-li si toho v jeho očích, s hlubokým despektem se však bude dívat na náš ateismus: „To je ateista, ale jinak dobrý člověk“. Dojde tu tak k naprostému vzájemnému neporozumění. V takové situaci jdou často mimo i sebelepe mířené, sebezručnější a sebepravdivější argumenty. Musíme sa naučit vážit si nejen věřících, ale dokonce i některých stránek jejich světonázoru, a to ne z nějakých taktických důvodů, ale prostě proto, že tu je v sázce otázka, zda náš ateismus bude jen povrchní, mělký, neúčinný a zranitelný, nebo zda se stane hluboce pravdivým, vyspělým, skutečně vědeckým ateismem. Je tu v sázce otázka, zda pochopíme pravdu jen povrchně a zkreslenou, nebo zda se nám ji podaří uchopit v celé její složitosti a dialektického charakteru. Musíme především vidět, že vznik náboženství byl v určitém údobí historickou nutností. Člověk, který se teprve začal rozhlížet po světě, obklopujícím ho svým tisícovým hrozivým neznámým, nutně potřeboval oporu již k tomu, aby se odvážil mít a prosazovat nějaký svůj názor. Protože tenkrát člověk ještě neměl a nemohl mít oporu ve vědeckém poznání, potřeboval oporu a autoritu, která by podepřela jeho první krůčky v oblasti myšlení, v oblasti morálky i v oblasti pokusů o lepší uspořádání společnosti. V oblasti reálna ještě takovou oporu najít nemohl. Musil si ji tedy vytvořit v oblasti neskutečna. V běhu dějin pak vidíme, že bůh pomáhá otrokáři držet pevněji v ruku bič, pomáhá mu zahánět myšlenky na amorálnost vlastního postavení, dává mu přesvědčení, že je nástrojem a sprostředkovatelem „božích záměrů“, pomáhá mu udržovat otroky a nevolníky ve stavu trpné poslušnosti představou o očistném charakteru „tohoto slzavého údolí“, pomáhá i poddanému, aby si nezoufal, aby unesl „svůj kříž“ v době, kdy nemá nejmenší reálné naděje na uskutečnění „zlatého věku“, pomáhá však také porobeným uvěřit v spravedlnost jejich boje, v možnost vítězství i v dobách, kdy je takový boj co do svých cílů ještě nereálný, přece však znamená veliké uvolnění progresivních sil a v rámci historie vznik trvalých, nezničitelných hodnot. Náboženství proto zdaleka není jen naprostým nesmyslem, pouhým jednoznačným ochuzením tohoto života vzhledem k víře v život po smrti, pouhým spoutáním všeho životaschopného a zdravého v našem pozemšťanském životě. Je plno na jedné straně věcí sice v jádře nesmyslných a protismyslných, zahalených však do roucha hlubokomyslných a smysluplných systémů, na druhé straně je plno hlubokých a smysluplných postřehů, zahalených však do protismyslného, zmystifikovaného hávu. Je pro ně totiž typické to, že lidstvo po mnoho a mnoho generací tradovalo své nejcennější zkušenosti a poznatky v zmystifikovaném, náboženském rouše, na druhé straně tu však působila i nutnost uspořádat „pravdy“ v jádře naprosto nesmyslné a protismyslné do složitých systémů, odpovídajících aspoň takto kritériím rozumu.

Jakmile pochopíme historickou nutnost vzniku náboženství v společenských formacích, založených na třídních antagonismech, pak se náboženství naučíme hodnotit jednak historicky, jednak i v přítomnosti u toho kterého jedince podle toho, jakých tu nabylo konkrétních forem. Naučíme se tak dívat na náboženství jako na nutnou etapu dětství lidstva a v určitých směrech k němu zaujmeme podobné stanovisko, jako k světu polofantazie-poloskutečnosti svého vlastního dětství. To přirozeně neznamená nějaký smířlivý postoj vůči přežívajícímu náboženství, právě naopak, to znamená zaujmout postoj, kdy návrat k náboženství se pro nás stal přímo bytostně nemožným.

Dnes nemůžeme argumentovat jen inkvizicí a upalováním čarodějnic. Dnešním

věřícímu je to vše přece úplně cizí. Naším úkolem není boj s mrtvým náboženstvím středověku, nejsme Don Quijoti, abychom bojovali s větrnými mlýny. Nemůžeme se přece spokojit s úlohou, o níž může věřící prohlásit, že jen pomáhá církvi zbavit se „lidského nánosu, všech nešvarů, vnesených do lůna církve lidskou slabostí, nedokonalostí a hříšností“. Nám musí jít o to, vypořádat se s náboženstvím takovým, jaké se vyskytuje v přítomnosti, tedy často s těmi nejkultivovanějšími a nejvyspělejšími formami náboženství. Vždyť naši věřící jsou o to výš, o to těžší a náročnější je s nimi zápas, že natolik nepocítují zátěž proti nim relativně zkostratějšího, daleko konzervativnějšího Říma.

Ukážeme-li věřícímu v našem prostém denním styku s ním, že si dokážeme vážít všeho cenného, co se skrývá pod formou náboženských představ a prožitků, dokážeme-li mu konkrétně ukázat, kterých stránek jeho přesvědčení si zejména vážíme, ukazovat jejich zdravé, pozemšťanské jádro, pak sice třeba hned věřícího nepřesvědčíme, dosáhneme však jistě toho, že i on si bude nutně musít začít vážít našeho ateistického přesvědčení a odtud je již jen krok k tomu, aby se začal otázkou ateismu hlouběji zabývat, aby se začal kritičtěji zamýšlet nad svým náboženským světovým názorem — a pak již k nastoupení cesty k důslednému osvobození se z pout náboženství opravdu není daleko.

Dnes se ještě stále setkáváme s věřícími, kteří tvrdí, že se nikdy nemohou stát ateisty, protože s vírou v boha, s vírou v posmrtný život stojí a padá otázka smyslu lidského života. Všechny podobné názory tkví ovšem v hrubém nepochopení ateismu jako organické součásti marxismu-leninismu, v hrubém nepochopení dialektického materialismu. Vždyť otázka smyslu života je nejen jedním z ústředních problémů marxistické etiky, ale především jednou z jejích nejsilnějších stránek. Marxistické práce, zabývající se tímto problémem vycházejí z poznání iluzornosti náboženského řešení, které zdánlivě sice řeší i nejobtížnější životní situace, řeší je však jen odkazem na život po smrti. Náboženství hledá smysluplnost na onom světě za cenu popření hodnot tohoto světa. Zdanlivě univerzální a pohodlné náboženské řešení je ve skutečnosti popřením všeho radostného, pozemšťanského, vpravdě lidského. Náboženské fiktivní řešení tak nutně vyúsťuje v neschopnost dát životu skutečný smysl.

To cenné, co v sobě obsahují dosavadní pokusy o marxistické řešení smyslu lidského života, tkví především ve snaze o zachycení toho, čím obohacuje člověka naše socialistická přítomnost, naše úsilí o budování komunistického zítřku. Náš život je naplněn především naší každodenní prací, drobnými starostmi, radostmi a slastí, které přináší rodinný život, je zpestřen i našimi koníčky, sportem a zábavou. Zatím co život byl pro většinu lidí v době společenských formací založených na třídních antagonismech na tak nízké úrovni, že nutil člověka, aby se utíkal do říše neskutečna, pak v socialismu je naopak život člověka den ze dne krásnějším.

Náš život však není jen prožíváním dní, naplněných pohodou radostné práce, dobré zábavy, s veselou myslí nesených drobných starostí. V životě každého člověka se dostávají i hluboké krize. Právě v těchto momentech sa přihlásí věřící se svou argumentací. Vždyť náboženství zdánlivě řeší právě takovéto stránky lidského života, zdánlivě ulehčuje a prozařuje nejtěžší chvíle.

Pravdivé zjištění, že náboženské „řešení“ není vlastně řešením, je nesporně důležité zjištění a velmi dobře vysvětluje, proč lidstvo bylo nuceno hledat nová, pravdivější řešení, nevysvětluje však skutečnost, proč má náboženství takovou životnost, že ještě dnes věří velká část lidstva a že se někdy i vědci světového formátu uchylují k tomuto náboženskému řešení. Řešení naprosto nesprávné nemůže být nikdy tvůrcem trvalejších hodnot. Musíme ztrhnout z náboženského řešení onu škrabošku ideálního, věčně plat-

ného řešení, nalezeného v říši jakkoliv líbezných, přece však pouhých snů, odhalit i tady pod závojem náboženskosti to pozemšťanské, co jedině může být tvůrcem skutečných hodnot. Pod formou často i exaltovaných náboženských projevů můžeme odhalit i cenné úsilí o realizaci smyslu života. Úmyslně volím termín „úsilí o realizaci“ smyslu života proti termínu „hledání“, protože věřící v takých případech sice vědomě hledal a viděl smysl pouze v říši neskutečna, tedy způsobem znemožňujícím pravdivé řešení, nicméně však přece v procesu svého úsilí o nejlepší možný život na zemi vzhledem k životu po smrti smysluplnost svého života opravdu do jisté míry realizoval, ovšem zcela jinou cestou a ve sféře zcela jiné, než se sám domníval.

Učení, že utrpení tohoto života stojí za to snášet vzhledem k rajskému životu po smrti, to je zmystifikovaná forma lidské zkušenosti, že stojí za to vydržet veškerá strádání a utrpení ve jménu smysluplnosti života jako celku. Tato zkušenost prostoupila lidský život v minulosti právě ve své náboženské, zmystifikované formě proto, že tato forma byla člověku v dobách společenských formací, založených na třídních antagonismech, nejpříjemnější. Sny o ráji, o věčné blaženosti sice zkraslovaly život zejména citověji založených lidí, toto plus však bylo při nejmenším vyváženo hrůzou a utrpením při pomyslení na muka pekelná, které vyvolávaly často nejmalichernější přestupky proti kodexu náboženských příkázání. Seznámíme-li se blíže se životem i těch nejsilněji věřících, vidíme, že víra v posmrtnou odplatu za dobrý život nikdy nemohla sama o sobě řešit obtížnější životní situace. Vždy znovu a znovu se tu setkáváme s momenty, kdy bolestný výkřik „bože, bože, proč jsi mne opustil“ je vášnivým výrazem stavu, kdy věřícímu jeho bůh není k ničemu, kdy reálné řešení musí najít pomocí reálných prostředků. Skutečným řešením tu byl jednak hluboký, ač nejasný pocit smysluplnosti života jako celku, jednak neobyčejně cenná zkušenost, že právě mužné, statečné vyrovnání se i s nejtěžšími životními situacemi je zdrojem intenzivního pocitu smysluplnosti života. V dobách, kdy společenské podmínky vylučovaly nalezení smyslu života, v jeho pozitivních a lahodných stránkách, nutně je musel člověk hledat v boji s temnými stránkami života. Středověk dovedl takto jednostranné řešení až k absurdnosti. To nebyly jen představy o posmrtné odměně, které vedly tisíce lidí k odříkavému klášternímu životu. Vidina království božího, vidina jakkoliv živá a přitažlivá, zdaleka nemohla být jedinou silou, která vedla tisíce členů prvotních křesťanských obcí k podstoupení nejtěžších příkoří a utrpení ve jménu své víry, jedinou silou, která vedla kaciře všech staletí k odhodlanému, tvrdošijnému, statečnému odporu vůči církvi. Naopak, zkušenost, že mužně nesené utrpení může dát životu pozitivní hodnoty, to byla ona síla, jež dala náboženské formě tento obsah ve své zmystifikované a ad absurdum dovedené podobě. Vulgární, metafyzické formy materialismu negovaly svou negací náboženství i tyto některé hodnoty, skrývající se pod zmystifikujícím povrchem. Protože potřeba smysluplnosti života je základní potřebou člověka v oblasti morálního vědomí, nutně musel každý takový pokus u mnoha lidí ztroskotat, vždyž život každého člověka s sebou přináší někdy i těžké chvíle. Je nutno vidět skutečnost, že člověk tu tímto nelogickým a paradoxním způsobem nenachází smysl života po smrti — ten není a nemožno jeho smysl nalézt — ale nalézá smysl života tohoto. Naším cílem musí být ztrhnout závoj neskutečna z úsilí ve své podstatě hluboce lidského, z úsilí najít klíč k řešení těžkých, krizových životních situací. Východiskem při hledání takového klíče pak již nebude odvržení všeho, co si člověk přivlastnil dlouhou cestou hlubokého lidského dramatu, všech zkušeností, k nimž se obtížně protřpěl a jež se v jeho vědomí promítaly ve formě zmystifikovaných náboženských představ, ale právě naopak, základem našeho hledání bude vědomí, že člověk má sílu dát svému životu smysl i v nejtěžších životních situacích.